

Vymezování hranic ve středověku

Markéta Marková

Osnova

- Co je hranice?
- Motivy vymezení hranic
- Disciplíny, které se tématem zabývají
- Prameny
- Hranice ve středověkých písemných pramenech
- Středověké hranice a hraniční znaky
- Ukázky hraničení
- Obřady

Co je hranice?

- Pojem hranice je **mnohovýznamový**.
 - v abstraktní rovině ohlašuje rozhraní či extrém (hranice mezi názory, hranice možností)
 - v konkrétním historicko-geografickém smyslu se chápe jako **mez dělící určitá území, ať už majetky, parcely, sídliště nebo státy**
- **pásová hranice** = různě široký **pás** země, zpravidla neobdělávaný, hospodářsky nevyužívaný a neosídlený (řídce osídlený)
- **lineární hranice** = **pomyslná čára** spojující určité body ležící na hranici
 - Oba typy mohou existovat současně; nelze tvrdit, že by jeden byl starší, i když lze nalézt případy, kdy se z pásové hranice vytvoří lineární. Obdobně existují případy opačné.

Motivy vymezení hranic

- Ochrana majetku
 - magické a symbolické rituály (vyorání brázdy, obcházení hranic)
 - praktické vymezení (plot, příkop – val + plot / palisáda / křoviny)
- Rozlišení prostorů s různou jurisdikcí (města)

Disciplíny, které se tématem zabývají

- historiografie
- historická geografie
- dějiny osídlení
- právní historie
- vojenská historie
- archeologie
- etnologie
- sociologie

Prameny

- písemné
 - narativní
 - diplomatické
 - normativní
- ikonografické a kartografické
- archeologické
 - hraniční kameny
 - příkopy a valy
 - reliéf krajiny: snímky, laserové skenování

Hranice ve středověkých písemných pramenech

- Geograf bavorský (*Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*; 9. stol.) – výčet teritorií s počty jejich sídel
- Listiny – pro míšeňské biskupství, pro pražské biskupství, Dagome iudex – výčty + rozvodí
- Kosmas – „nekrolog“ knížete Slavníka
- Listina Friedricha Barbarossy 1179 – lineární zemská hranice
- Jan Enikel: Landbuch von Österreich und Steier (13. stol.)

Hranice ve středověku

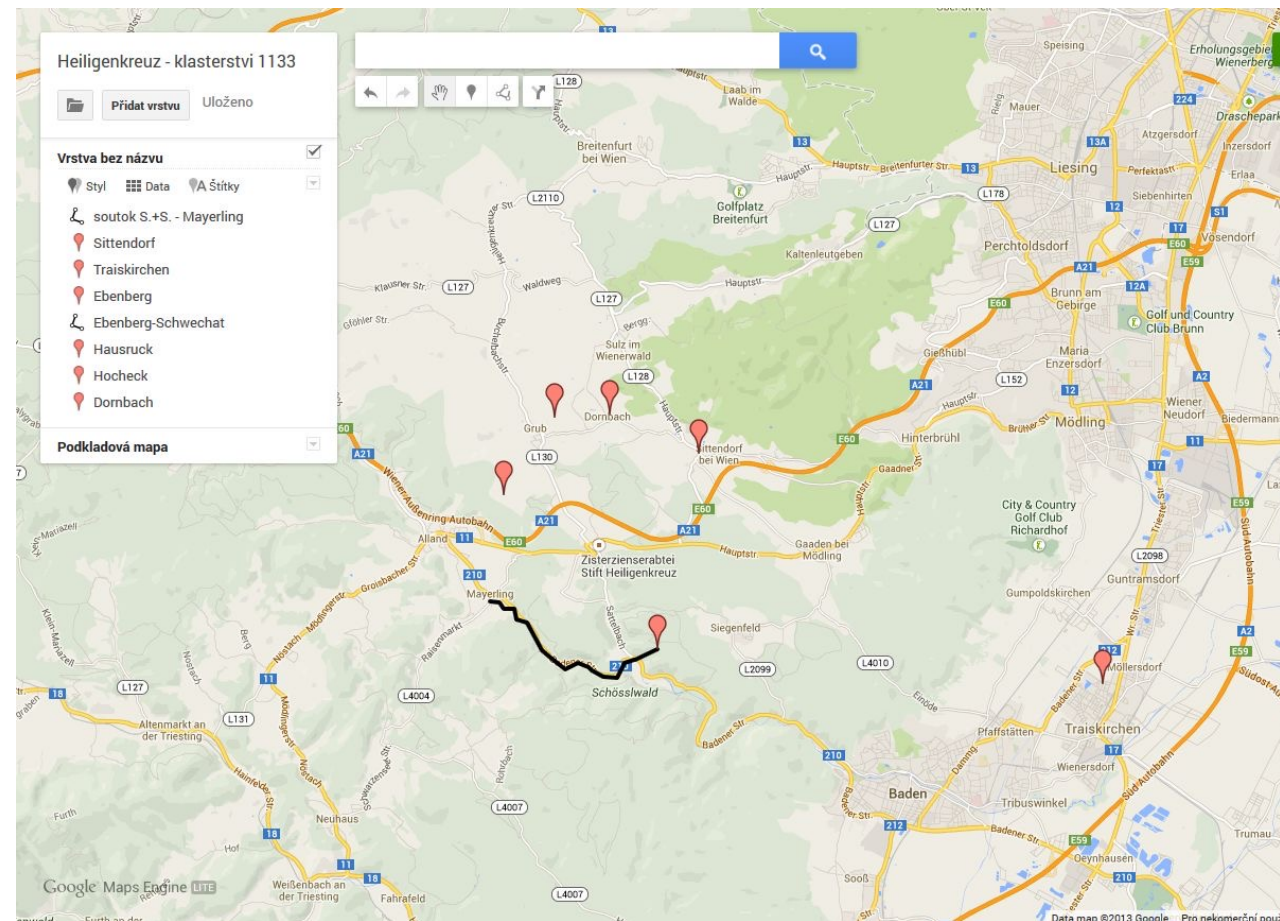
- hranice probíhala *in media silva* (kdesi uprostřed lesa, tj. pohyblivá; příklad: Vitorazsko)
- ochrana hranic (**přeseka**, *succisio silvae* zejm. v zemských branách; jindy **živý plot**); od mladšího středověku změna: osidlování země za přesekou, obranu zajišťují hrady, pevnosti (pevnostní města)

Hraniční znaky ve středověku

- Přírodní
 - vodní toky (prameny, soutoky), jezera, bažiny
 - hory, skalní útvary
 - mohutné stromy
- Umělé
 - označené stromy
 - hraniční kopce
 - hraniční kameny
- Vytvořené člověkem, ale ne původně s účelem hranice
 - cesty, brody, poustevny, pohřebiště, zaniklé hosp.provozy, hráze ...

Hranice klášterství Heiligenkreuz podle zakládací listiny (1133)

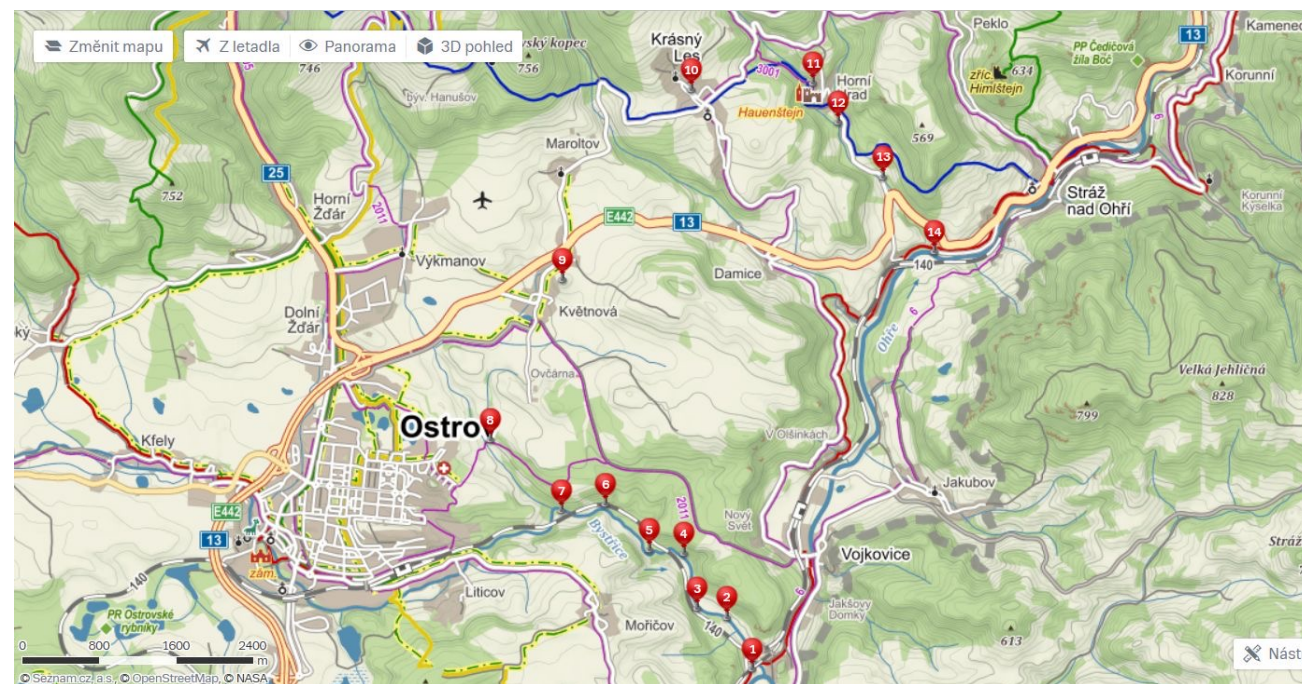
- Hranice vedou od **soutoku** potoků **Sattelbachu** a **Schwechatu**, proti proudu druhého z nich pak do vsi **Mayerling**. Odtud pokračují podél „mlýnské cesty“ (**via molendini**) přes několik míst (**Hausruck**, **Hocheck**), přes potok **Dornbach** na horu **Keizeruche** (neznámé polohy), od ní po cestě k prameni potoka **Marchbach** a dále po cestě k **Traiskirchenu**. Tady se meze stáčí k jinému prameni a pokračují na horu **Ebenberg**, z níž sestupují po cestě k **soutoku Sattelbachu a Schwechatu**, kde vytyčení hranic začíná.

- (mapa MM 2013 na podkladu GoogleMaps)

Vymezení vojkovického újezdu (1226)

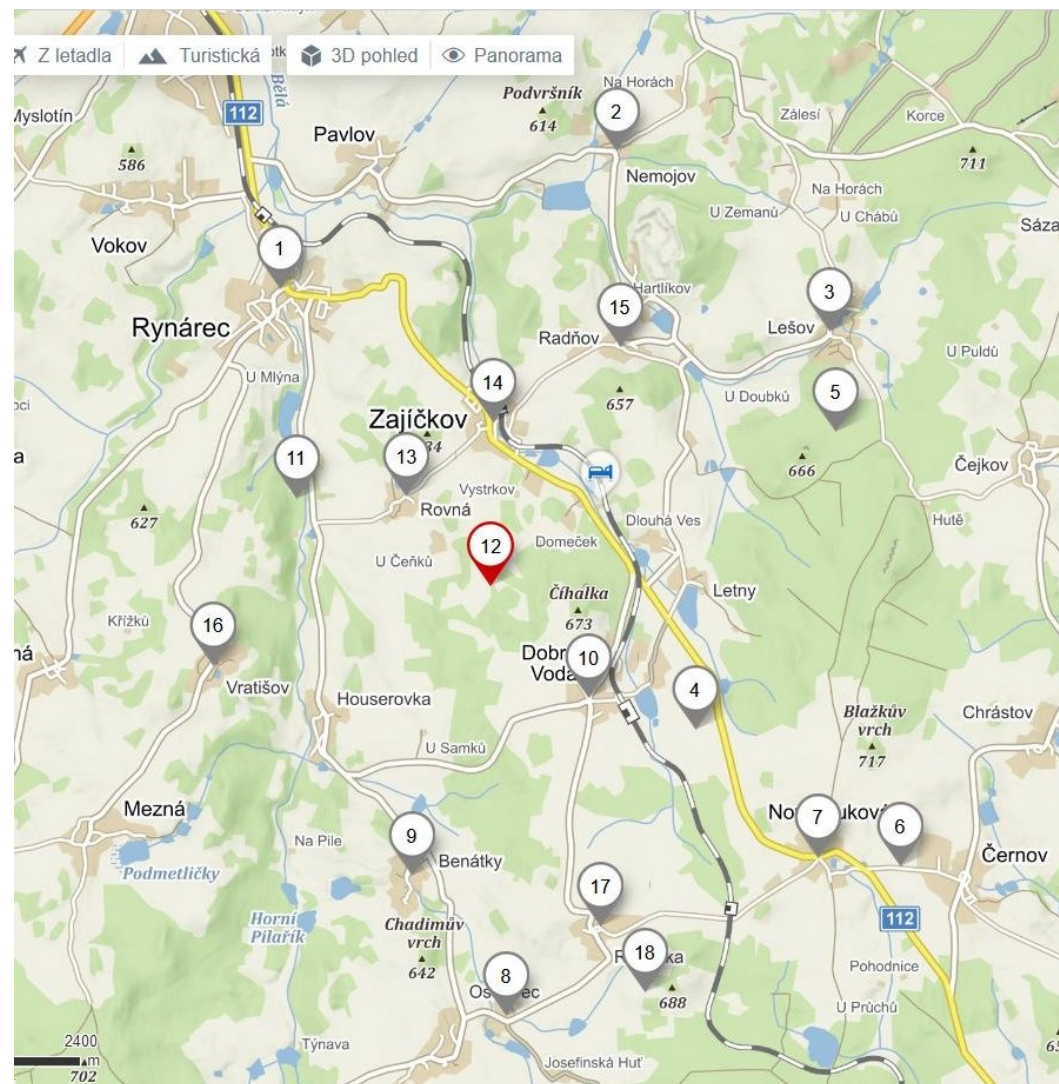
Přemysl Otakar I. daruje majetky doksanskému klášteři: „*Primus terminus eius est a **Buistrice**, II-us ad **Techomizl** (nyní neexistující Heidles), III-us ad **Nagradis** (Burgberg nad Permesgrünem, nad nynější Květnovou), IIII-us ad villam nomine **Sconewalde** (Krásný Les), et sic per directum ad flumen **Lesche** (potok pod Hauenštejnem) et ita tandem in **Egram fluvium**.“*

- K lokalizacím J. V. Šimák: České dějiny I.5, s. 560-561. (mapa MM 2016 na podkladu mapy.cz)

Vymezení rynárecké farnosti (1203)

- farnost vymezena **výčtem** vsí, které jí náležejí
- kompaktní území ležící jihovýchodně od Rynárce
- Rynárec leží na severozápadním okraji farnosti, nikoliv uprostřed, jak bychom mohli čekat
- farnost je vymezena Rynárcem na severu, Bukovou na východě, na jihu zaniklým Zbimovem (jihovýchodně od Rohovky), přes Ostrovec na severozápad k Vratašovu, který ležel nejzápadněji
- Lokalizace dle J. Dobiáš: Zaniklé osady, s. 61-72, týž: Osídlení, s. 20-25, 174-187 (mapa MM 2021 na podkladu mapy.cz)

Vymezení miletínské farnosti (1267)

- výčet vsí
- Miletín v centru farnosti, vsi do 4,5 km od Miletína (výjimka Bezník – 5,5 km)
- osidlování (2 nové vsi – villa Marci de Horizc, villa Wiscze – 1270 spor s hořickým farářem)

Vymezení farností ve městech

- Brno – spor v 90. letech 13. století mezi farnostmi u sv. Jakuba a sv. Petra
 - dělicí linie od Brněnské brány spodní ulicí přes Starý trh k Měnínské bráně
- Kutná Hora – farní kostely v Malíně a Pněvicích
 - 1410 – hradby města, šachty ve městě vedle domů
 - hraniční kámen

Vymezení areálu města

- městský areál – prostor s odlišnou jurisdikcí než jeho okolí, proto nutnost vymezení:
 - nejprve příkop + val (příp. s křovinami či palisádou)
 - kamenné hradby (nejen právní, ale i obranná funkce)
- hradby (někde) přetrvávají, ale nemají původní funkce

Počátky měst

- = změna prostorového chování
- = městské právo – vymezeno nejprve příkopy, valy, postupně s palisádou, ploty (snad i živými?); kamenné hradby (sloužící i k obraně města) zpravidla až po několika letech/desetiletích
- výjimka: Marchegg = městská pevnost založená Přemyslem Otakarem II. v rovině na rakouském pravém břehu řeky Moravy
 - hradba předcházela výstavbě města
 - areál Marcheggu, obehnaný kamennou hradbou s třemi branami a příkopy, měl sloužit jako vojenská pevnost a nástupní prostor pro otakarovskou expanzi do Uher

Obřady

- vyorání brázdy: min. od starověku doby po středověk, kdy snad přetvořeno v obcházení
- vytyčování hranic: objezd či obchůzka hranic, stanovení hraničních znaků včetně jejich označení (vytesání křížů, sypání kopců apod.), skládání přísah na nejdůležitějších místech a na závěr sepsání průběhu hranic

Obřady

- obcházení, objezdy hranic (*circumitio/circumequitatio*):
 - zasazení mezníku, ukazování a kontrola hraničních značek (pravidelně po zimě, při sporech, při majetkových převodech)
 - s tím spojený rituál **výprasku** na pamětnou, v alpských zemích tahání za uši
 - další rituál: **vkládání „svědků mezníku“**
 - význam: **předávání kolektivní paměti dalším generacím**
 - řešení sporů: volba rozhodčích, jimž potom sporné strany předkládaly své **listiny** a ukazovaly jim mezníky. Arbitři potom vyslychali **svědky**, kteří předtím přísahali „v hrobě“, a nakonec rozhodovali při
 - rituál: **přísaha mezní v hrobě**

Děkuji vám za pozornost